

საქართველოს საპატრიარქოს წმიდა ანდრია
პირველწოდებულის სახელობის ქართული უნივერსიტეტი

ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა და სამართლის სკოლა

სადოქტორო საგანმანათლებლო პროგრამა
ფილოლოგია

ხელნაწერის უფლებით

სოსლან სურმანიძე

ილია ჭავჭავაძე ქართულ კრიტიკასა და
ლიტერატურათმცოდნეობაში

ფილოლოგიის დოქტორის აკადემიური ხარისხის
მოსაპოვებლად წარმოდგენილი ნაშრომის

სადისერტაციო მაცნე

0232.1.3 ფილოლოგია

თბილისი

2020

სადისერტაციო ნაშრომი შესრულებულია საქართველოს საპატრიარქოს წმიდა ანდრია პირველწოდებულის სახელობის ქართული უნივერსიტეტის ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა და სამართლის სკოლაში.

სამეცნიერო ხელმძღვანელი: **ლევან ბებურიშვილი,**
ფილოლოგიის დოქტორი.

რეცენზენტები:

1. **ნინო მამარდაშვილი,**
ფილოლოგიის დოქტორი,
ილია ჭავჭავაძის კვლევის ცენტრის
ხელმძღვანელი.

2. **ნათია სიხარულიძე,**
ფილოლოგიის დოქტორი,
შოთა რუსთაველის სახელობის
ქართული ლიტერატურის
ინსტიტუტის უფროსი მეცნიერი
თანამშრომელი.

დისერტაციის დაცვა შედგება 2020 წლის 21 მაისს 16-00 საათზე, საქართველოს საპატრიარქოს წმიდა ანდრია პირველწოდებულის სახელობის ქართული უნივერსიტეტის ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა და სამართლის სკოლის სადისერტაციო საბჭოს ფილოლოგიის სექციის სადისერტაციო კომისიის სხდომაზე. საგანგებო მდგომარეობის პირობებში დისერტაციის დაცვა ჩატარდება ონლაინ რეჟიმში, დისტანციურად. საჯარო დაცვის პროცესში მონაწილეობა შესაძლებელია შემდეგი ბმულის საშუალებით: <https://zoom.us/j/8978585107>

სადისერტაციო ნაშრომის გაცნობა შესაძლებელია საქართველოს საპატრიარქოს წმიდა ანდრია პირველწოდებულის სახელობის ქართული უნივერსიტეტის სამეცნიერო ბიბლიოთეკაში.

სადისერტაციო მაცნე დაიგზავნა 2020 წლის 5 მაისს.

სადისერტაციო საბჭოს ფილოლოგიის სექციის სწავლული მდივანი, ფილოლოგიის დოქტორი

ნინო მამარდაშვილი

სადისერტაციო ნაშრომის ზოგადი დახასიათება

თემის აქტუალურობა

ქართული ლიტერატურათმცოდნეობის წინაშე მუდამ იდგა ილია ჭავჭავაძის შემოქმედების შესახებ სულ უფრო სრულყოფილი წარმოდგენის შემუშავების ამოცანა. სადღეისოდ ამ მიზნის აქტუალურობას დიდწილად განაპირობებს ის გარემოებაც, რომ ათწლეულების განმავლობაში ფილოლოგიის დარგი ჩვენს სინამდვილეში მეტად იდეოლოგიზებული იყო, ილიას შემოქმედების კვლევის სფეროში კი დღემდე ინერციით არაერთი სადავო დებულებაა დამკვიდრებული. პოსტსაბჭოთა საქართველოში ილია ჭავჭავაძის შემოქმედების კვლევა ახალ საფეხურზე ავიდა; ილიასმცოდნეობა დამოუკიდებელ ქართველოლოგიურ დისციპლინად ჩამოყალიბდა. სადღეისოდ მის ერთ-ერთ მთავარ ამოცანად გვევლინება მთლიანი წარმოდგენის შემუშავება დარგის ისტორიაზე, იმის ნათელყოფა, თუ როგორი იყო ილია ჭავჭავაძის შემოქმედების რეცეფცია მწერლის თანამედროვე და მომდევნო ხანის ლიტერატურულ კრიტიკაში.

ამ მხრივ ქართულ ლიტერატურათმცოდნეობაში გარკვეული სამუშაოები უკვე შესრულებულია. 1957-58 წლებში ორ ტომად გამოიცა ქრესტომათიული კრებული „ილია ჭავჭავაძე ქართულ ლიტერატურულ კრიტიკაში“ (შეადგინა, შესავალი წერილი და შენიშვნები დაურთო ი. ბოცვაძემ), რომელშიც თავმოყრილია ილიას შემოქმედების ირგვლივ გამოქვეყნებული მასალები 1917 წლამდე. ქრესტომათიის პირველ ტომს ერთვის იოსებ ბოცვაძის ვრცელი ნარკვევი, რომელიც 1977 წელს ცალკე წიგნადაც გამოიცა.

ილიას შემოქმედებისადმი მწერლის თანამედროვე ქართული კრიტიკის მიმართების საკითხს შეეხო ქართველ ლიტერატურათმცოდნეთა ცალკეული შრომებიც, მაგრამ, მიუხედავად ამისა, ჯერ

კიდევ მრავალი საკითხი საჭიროებს გარკვევას და სპეციალურ დამუშავებას. აღსანიშნავია ისიც, რომ იოსებ ბოცვაძის ორტომიანი ქრესტომათიის გამოქვეყნების შემდეგ გამოვლინდა არაერთი ახალი მასალა, თავად ი. ბოცვაძის მონოგრაფიული გამოკვლევა კი, შეიძლება ითქვას, ვეღარ აკმაყოფილებს თანამედროვე ლიტერატურათმცოდნეობის სტანდარტებს იდეოლოგიური წანამძღვრებიდან გამომდინარე.

ასეთ ვითარებაში, ბუნებრივია, არსებობდა აუცილებლობა ისეთი ნაშრომის შექმნისა, რომელშიც ილია ჭავჭავაძის შემოქმედების ირგვლივ გამოქვეყნებული მასალების ანალიზის საფუძველზე, წარმოჩენილი იქნებოდა ილიას ფენომენისადმი ქართული ლიტერატურულ-საზოგადოებრივი აზროვნების მიმართების ისტორია, ქართული კრიტიკის ძირითადი ტენდენციები, თითოეული კრიტიკოსის წვლილი ილიას შემოქმედების ცალკეულ მხარეთა შესწავლის საქმეში.

კვლევის ძირითადი მიზანი და ამოცანები

ქართულ კრიტიკასა და ლიტერატურათმცოდნეობაში ილია ჭავჭავაძის შემოქმედების რეცეფციის საკითხის სრულყოფილად შესწავლა, ცხადია, აღემატება ერთი მკვლევარის შესაძლებლობებს და მოითხოვს ლიტერატურის ისტორიკოსთა მრავალწლიან შრომას. ჩვენი ნაშრომის ამოცანა ცხადია, ვერ იქნება ყველა იმ მასალის დამუშავება, რაც კი დღემდე ილიას შემოქმედების შესახებ შექმნილა. ჩვენი სადისერტაციო ნაშრომის მიზანი უფრო კონკრეტული ხასიათისაა. ნაშრომში მიზნად დავისახეთ, შეგვესწავლა ილია ჭავჭავაძის ლირიკული პოეზიის, პოეტური ეპოსისა და პროზის რეცეფცია XIX საუკუნის ქართულ ლიტერატურულ კრიტიკაში, აგრეთვე ილიას შემოქმედების ერთი მეტად მნიშვნელოვანი ასპექტის გააზრება პოსტსაბჭოთა ქართულ ლიტერატურათმცოდნეობაში. შევეცადეთ გვეჩვენებინა ილია ჭავჭავაძისადმი XIX საუკუნის ქართული კრიტიკის მიმართების

ევოლუციური ხასიათი ლიტერატურათმცოდნეობის განვითარების თანამედროვე გადმოსახედიდან.

ნაშრომის მეცნიერული სიახლე

ნაშრომის მეცნიერული სიახლეს წარმოადგენს ის ფაქტი, რომ მასში კომპლექსურადაა შესწავლილი და გადააზრებული ილია ჭავჭავაძის შემოქმედების რეცეფცია მეცხრამეტე საუკუნის ქართულ ლიტერატურულ კრიტიკაში, აგრეთვე ილიას შემოქმედების ერთი ასპექტის გააზრება პოსტსაბჭოთა ქართულ ლიტერატურათმცოდნეობაში. გამოკვეთილია ის მთავარი, ძირითადი აქცენტები, რომლებმაც თავი იჩინა ილიას შემოქმედების შესახებ XIX საუკუნეში შექმნილ კრიტიკულ ლიტერატურაში. აღნიშნულ მასალაზე დაყრდნობით აგრეთვე წარმოჩენილია მეცხრამეტე საუკუნის ქართული კრიტიკის ზოგადი თავისებურებები, ტენდენციები, კრიტიკოსთა განსხვავებული მეთოდოლოგიური მიდგომები. ილიასმცოდნეობის განვითარების თანამედროვე გადმოსახედიდანაა შეფასებული ცალკეულ კრიტიკოსთა შეხედულებების დადებითი და უარყოფითი მხარეები, განმაპირობებელი მიზეზები და მათი მნიშვნელობა ილია ჭავჭავაძის შემოქმედების კვლევის შემდგომი განვითარებისათვის.

კვლევის თეორიული და მეთოდოლოგიური საფუძვლები

ნაშრომი შესრულებულია კომპლექსური ლიტერატურათმცოდნეობით მიდგომის საფუძველზე. კვლევისას ვყერდნობოდით ისტორიზმის, კომპარატივისტულ მეთოდებს და რეცეფციული ესთეტიკის თეორიულ გამოცდილებას.

ნაშრომის თეორიული ღირებულება

ნაშრომი თეორიული კვლევის პროცესში დახმარებას გაუწევს ილია ჭავჭავაძის შემოქმედების, ქართული ლიტერატურული კრიტიკისა და ქართული საზოგადოებრივი აზროვნების ისტორიის საკითხებით დაინტერესებულ მკვლევარებს.

ნაშრომის პრაქტიკული მნიშვნელობა

ნაშრომის პრაქტიკული მნიშვნელობა იმითაა განსაზღვრული, რომ იგი დაეხმარება ილია ჭავჭავაძის შემოქმედებისა და ქართული ლიტერატურულ-საზოგადოებრივი აზროვნების ისტორიის საკითხებით დაინტერესებულ მკვლევარებს, დოქტორანტებსა და მაგისტრანტებს. საქართველოს უმაღლეს სასწავლებლებში ცალკე სალექციო კურსად იკითხება ილიასმცოდნეობა. ნაშრომი შეიძლება გამოყენებულ იქნას, როგორც ერთ-ერთი დამხმარე მასალა სტუდენტებისათვის.

ნაშრომის სტრუქტურა და მოცულობა

სადისერტაციო ნაშრომი მოიცავს კომპიუტერზე ნაბეჭდ 159 გვერდს. იგი შედგება შესავლის, ოთხი თავისა და დასკვნისაგან. ნაშრომს თან ერთვის გამოყენებული ლიტერატურის სია, აგრეთვე – ანოტაცია ქართულ დ ინგლისურ ენებზე.

ნაშრომის ძირითადი შინაარსი

შესავალი

შესავალში მოკლედ არის დახასიათებული ნაშრომის მიზნები და ამოცანები, კვლევის მეთოდოლოგია, კვლევის თეორიული და პრაქტიკული მნიშვნელობა, საკითხის შესწავლის ისტორია და ნაშრომის მეცნიერული სიახლე.

თავი I.

ილია ჭავჭავაძის ლირიკა XIX საუკუნის ქართულ ლიტერატურულ კრიტიკაში

ილია ჭავჭავაძის ლირიკა ერთი ნაწილია ავტორის მდიდარი ლიტერატურული მემკვიდრეობისა. ქართველი მკითხველის წინაშე ილია თავდაპირველად ლირიკოსი პოეტის როლში წარდგა. სწორედ ლირიკა აღმოჩნდა ის ჟანრი, რომლითაც ჭავჭავაძე ილიამ საჭიროდ ჩათვალა თავისი ნაფიქრ-ნაგრძნობის გაზიარება მკითხველისათვის.

საგულისხმოა ის გარემოება, რომ ქართულ ლიტერატურულ კრიტიკაში იმთავითვე აღინიშნა ილია ჭავჭავაძის პროზის განუმეორებელი მხატვრული ძალა, ილიას, როგორც პროზაიკოსის ოსტატობა და ამ ფონზე ერთგვარად თითქოს დაიხრდილა მისი ლირიკა. კრიტიკოსები ხშირად მიმართავდნენ ილიას პროზისა და პოეზიის შეპირისპირებას და აღნიშნავდნენ, რომ ილია ჭავჭავაძის ლექსებს აკლდა ჭეშმარიტი ლირიკულობა. ეს თვალსაზრისი დღემდე სიცოცხლისუნარიანია ქართულ ლიტერატურათმცოდნეობაში. ამიტომაც საინტერესოა იმის ნათელყოფა, თუ როგორი იყო ამ შეხედულების გენეზისი.

ილია ჭავჭავაძის ლირიკის პირველი შემფასებელი იყო 50-იანი წლების ცნობილი ქართველი კრიტიკოსი ნიკოლოზ ბერძნიშვილი, რომელმაც ილიას ლექსი „ჩიტი“ შეაფასა, როგორც ბუნების მშვენიერი აღწერითა და პოეტური სიმსუბუქით აღბეჭდილი ნაწარმოები.

ილია ჭავჭავაძის პოეზიის პირველი კრიტიკული შეფასებები ჩნდება იმ ლიტერატურულ პოლემიკაში, რომელიც მოჰყვა ილიას ერთ-ერთი საპროგრამო წერილს „ორიოდე სიტყვა თავად რევაზ შალვას ძის ერისთავის კაზლოვიდან შემლილის თარგმნაზედა“. მართალია, ამ ლიტერატურული დაპირისპირების დროს გამოთქმული მოსაზრებები ილიას ლირიკის შესახებ პოლემიკური იერიშითაა შეფერილი და რიგ შემთხვევებში კრიტიკოსები სუბიექტური მოტივებით ხელმძღვანელობენ, მაგრამ მათი გათვალისწინება მაინც აუცილებელია ილიას მცოდნეობის ისტორიისათვის, რამდენადაც უკვე ამ პოლემიკის ფარგლებშივე გამოიკვეთა ის შეხედულება ილიას ლირიკული პოეზიის ბუნების შესახებ, რომელიც დიდი ხნის განმავლობაში იყო გაბატონებული ჩვენს ლიტერატურათმცოდნეობაში.

ბარბარე ჯორჯაძემ, გიორგი ბარათაშვილმა, ანტონ ფურცელაძემ ილიას ლირიკის ზოგიერთ ნაკლზე მიუთითეს. მაგ., ბარბარე ჯორჯაძე გამოყოფდა სიტყვის მოკვეცის და დამახინჯების ნიმუშებს ილიას პოეზიიდან. გიორგი ბარათაშვილმა საგანგებო ყურადღება გაამახვილა ილიას ლექსის არაკეთილხმოვანებაზე, ხოლო ანტონ ფურცელაძემ – ილიას ლირიკის გადაჭარბებულ მჭევრმეტყველურ ხასიათზე. უნდა აღინიშნოს, რომ ანტონ ფურცელაძემ არათანმიმდევრულობა გამოავლინა ილიას ლირიკის შეფასებისას და მისი მსჯელობა შინაგანი წინააღმდეგობითაა აღბეჭდილი.

ილია ჭავჭავაძის პოეზიის ერთ-ერთი პირველი შემფასებელი იყო აკაკი წერეთელი. მან ილია ნიკოლოზ ბარათაშვილის პოეტურ მემკვიდრედ აღიარა. მიუხედავად იმისა, რომ აკაკი ეთანხმება ანტონ ფურცელაძის აზრს ილიას ლირიკული ლექსების „ნაძალადეობის“ თაობაზე, იგი მიიჩნევს, რომ თავისი

შემოქმედების ეროვნული პრობლემატიკიდან გამომდინარე ილია ღირსია ბარათაშვილის ტახტზე ჯდომისა. აკაკი წერეთელი გახაზავს ძველი ქართული ლირიკის ვიწრო ინდივიდუალურ ხასიათს და ამ ფონზე წარმოაჩენს ილიას პოეზიის ეროვნულ მნიშვნელობას. აკაკი წერეთელი განსაკუთრებულ ყურადღებას ამახვილებს ილიას ლირიკის ერთ თავისებურებაზე. კერძოდ იმ ფაქტზე, რომ ილია ხშირად გვევლინება თავისი ლირიკული პერსონაჟების მონაცვლედ, მათ გამახმოვანებლად. ისინი თავისთავადი ღირებულების მქონენი კი არ არიან, არამედ ავტორის ერთგვარ ნიღბად გვევლინებიან, რაც პირობაა ილიას ლირიკის გადაჭარბებული რიტორიკულობისა. აკაკი აგრეთვე მიუთითებს ილიას ლექსის რიტმულ გაუმართაობასა და რითმულ სიღარიბეზე. მიუხედავად ამისა, აკაკი წერეთელი რუსთაველისა და ბარათაშვილის გვერდით მოიხსენიებს ილიას სახელს, რაც თვალნათლივ მიუთითებს, თუ რა მაღალ შეფასებას აძლევდა ილიას პოეზიას აკაკი, მიუხედავად მისი ლირიკის მხატვრული ფორმის მიუღებლობისა.

საყურადღებოა ალექსანდრე ცაგარლის აზრი ილიას ლირიკის შესახებ. მას, წინამორბედ კრიტიკოსთაგან განსხვავებით, ილია ნამდვილი პოეტური ნიჭით დაჯილდოებულ შემოქმედად მიაჩნია. ალ. ცაგარელი მიუთითებს, რომ მხოლოდ შრომა ვერ აქცევს კაცს წარმატებულ პოეტად, თუ მას თანდაყოლილი ნიჭიც არ აქვს მომადლებული. ილია კრიტიკოსს სწორედ ასეთ ღვთისაგან ხელდასხმულ შემოქმედად წარმოუდგება. ალ. ცაგარელი უპირისპირდება მისი წინამორბედი კრიტიკოსების (ბ. ჯორჯაძის, ა. ფურცელაძის, გ. ბარათაშვილის, ა. წერეთლის) თვალსაზრისს იმის თაობაზე, რომ ილიას აკლია ლირიკოსი პოეტის ბუნებითი ნიჭი და ის ძალდატანებით, „ჭაპანწყვეტით“ წერს ლექსებს. ალ. ცაგარლის თვალსაზრისით, ილიას ლექსები გამორჩეულია მხატვრული სისადავითა და განცდის უშუალოებით, ენობრივი სიმსუბუქით და ლირიკული სიუჟეტის დაუმაბავი განვითარებით; ენის ხალხურობით. ილიას პოეტური ტალანტის თვისებად, კრიტიკოსს მიაჩნია, განსხვავებულ საკითხთა

განსხვავებული მხატვრული რაკურსით განსახიერების უნარი, პოეტური თქმის სიმძლავრე, ენერგიულობა. ილიას შემოქმედების ეს თავისებურება შემდგომში საგანგებოდ იქნება შესწავლილი.

არათანმიმდევრულობა გამოავლინა ილიას ლირიკის შეფასების საკითხში ნიკო ნიკოლაძემ. თავდაპირველად იგი მაღალ შეფასებას აძლევდა ილიას ლირიკას, აყენებდა მას ნიკოლოზ ბარათაშვილის გვერდით, ყურადღებას ამახვილებდა ილიას პოეზიის ხალას, ხალხურ ენაზე და, ზოგადად, სიახლოვეზე ხალხურ შემოქმედებასთან, რომლისგანაც პოეტმა საუკეთესო ტრადიციები იმემკვიდრა, თუმცა 80-იან წლებში კრიტიკოსმა ილიას ლირიკის შესახებ განსხვავებული შეხედულება განავითარა. მან აღნიშნა, რომ ილიას ლექსები “ბევრი ოფლითა და რიტორიკითა“ გაჟღენთილი და ისინი თავისთავად არ იბეჭდებიან მკითხველის ცნობიერებაში. მათი დამახსოვრება მაშინაც კი ძნელია, როდესაც სპეციალურად ვცდილობთ მათ დასწავლას.

ილიას პოეზიის შესახებ ვრცელ, კრიტიკული შენიშვნებით სავსე ნარკვევს აქვეყნებს სილოვან ხუნდაძე. სილოვან ხუნდაძის წერილის მიხედვით შეიძლება გამოიყოს რამდენიმე ასპექტი, რაშიც იგი ხედავს ილია ჭავჭავაძის, როგორც ლირიკოსის სისუსტეს:

- 1) რითმების არაკეთილხმოვანება
- 2) დიალექტური ფორმების გამოყენება;
- 3) ბრუვათა ნიშნების მოკვეცა და სიტყვების უშნოდ შემოკლება;
- 4) ცეზურის დარღვევა ლექსებში;
- 5) იმ ლექსიკური ერთეულების გამოყენება, რომლებიც თავიანთი სიმკვეთრით უარყოფით ზეგავლენას ახდენენ ლექსის კეთილხმოვანებაზე;
- 6) ჭარბსიტყვაობა.

მეცხრამეტე საუკუნის თვალსაჩინო ქართველი კრიტიკოსი კიტა აბაშიძე უპირისპირდება მოსაზრებას, რომ ილიას, როგორც ლირიკოსს, აკლია ნიჭი და ერთგვარად ეძნელება გრძნობათა გამოხატვა ლირიკული ფორმით. კრიტიკოსის თქმით,

სინამდვილეში ამგვარი მიდგომა ილიას განცობიერებული არჩევანია, რადგან მისი ამოცანა არა ვიწრო ინდივიდუალური გრძნობების გადმოცემა, არამედ საზოგადოებრივად ღირებული განცდების გადმოშლა მკითხველის წინაშე.

როგორც ვხედავთ, მეცხრამეტე საუკუნის ქართულ ლიტერატურულ კრიტიკაში ორი ძირითადი თვალსაზრისი გამოიკვეთა ილია ჭავჭავაძის პოეზიის ირგვლივ. ერთი მათგანის მიხედვით, ილიას პოეზია მოკლებული იყო ჭეშმარიტ ლირიკულობას, რისი მიზეზიც გალხდათ მისი ლირიკის ზედმეტად მჭევრმეტყველური ხასიათი (ამ მოსაზრებას სხვადასხვა ფორმით გამოთქვამენ ანტონ ფურცელაძე, აკაკი წერეთელი, ნიკო ნიკოლაძე), არამუსიკალორობა, ფორმოზოგი დაუხვეწაობა, რიტმული გაუმართაობა. სამართლიანობა მოითხოვს აღინიშნოს, რომ ილიას პოეზიის ამგვარად შემფასებელთა უმრავლესობა პოლემიკურ დამოკიდებულებაში იყო ავტორთან და ამანაც გარკვეულწილად შეუწყო ხელი ასეთი თვალსაზრისის ჩამოყალიბებას.

მეორე შეხედულების თანახმად, ილია ჭეშმარიტი ლირიკული ტალანტით დაჯილდოებული პოეტი იყო (ამ მოსაზრებას გამოთქვამენ: ალ. ცაგარელი, მ. ნასიძე, კ. აბაშიძე), რომელიც რეალიზმის ფუძემდებლად გევევლინება ქართულ პოეზიაში. ამ კრიტიკოსებმა ყურადღება გაამახვილეს ილიას ლირიკის ისეთი მხატვრული თავისებურებების შესახებ, როგორებიცაა: თემატური მრავალფეროვნება, სიახლოვე ხალხურ პოეზიასთან, პოეტური ფრაზის სიმძლავრე და სხვ. უნდა აღინიშნოს ისიც, რომ როგორც ერთი, ისე მეორე შეხედულების მომხრეების მსჯელობას მომეტებულად მაინც ზოგადი ხასიათი ჰქონდა და შედარებით ნაკლებად იყო ილუსტრირებული კონკრეტული მხატვრული მასალით.

საკითხი ილიას პოეზიის ბუნების შესახებ დიდხანს იყო ლიტერატურათმცოდნეთა პოლემიკის საგანი და იგი საბოლოოდ სათანადოდ დამუშავდა პროფ. ლადო მინაშვილის მიერ ფუნდამენტურ მონოგრაფიაში „ილია ჭავჭავაძე“ (თბილისი, 1995).

მკვლევარმა წარმოაჩინა, რომ ნაწარმოების ლირიკულობის მთავარი ნიშანია სულიერი მღელვარება. ლირიკა მღელვარებით აღბეჭდილი პოეტური გვარია და ამ მოთხოვნას სათანადოდ პასუხობს ილიას პოეზიაც. ლ. მინაშვილი დამაჯერებლად გვიჩვენებს, რომ ილია არაა ობიექტივისტი ხელოვანის ტიპი, იგი გამუდმებით ცდილობს საგნებისა და მოვლენებისადმი საკუთარი მიმართების დამყარებას და ამ აზრით, მთელი მისი შემოქმედება მღელვარების ნიშნითაა აღბეჭდილი.

მკვლევარმა საგანგებო ყურადღება მიაპყრო ილიას ლირიკის მჭევრმეტყველურობასაც და გვიჩვენა, რომ ილიას წესად აქვს აამაღლოს განსახიერებული ლირიკული სუბიექტი თავის სიმადლემდე და რომ „ილიას ლექსის მჭევრმეტყველურობას გაუცვთელი და სიახლის ნიშნით წარმოდგენილი ლექსიკაც და საზოგადოდ, მეტყველება აპირობებს“ (ლ. მინაშვილი).

ერთი უმთავრესი ბრალდება, რასაც მეცხრამეტე საუკუნის ქართველი კრიტიკოსები უყენებდნენ ილიას ლირიკას, არის რიტმის დარღვევა, დაბალი და მაღალი შაირის შერევის ფაქტები. ამ გარემოებას სათანადო ახსნა მოუძებნა ქართული ვერსიფიკაციის ცნობილმა მკვლევარმა თეიმურაზ დოიაშვილმა. მან დამაჯერებლად ნათელყო ის გარემოება, რომ რიტმულ ცვალებადობას ილიას ლირიკაში ყოველთვის ღრმა მხატვრული ფუნქცია აკისრია და ერთ ნაწარმოებში ინტონირების ორ განსხვავებული ტიპი მის შინაარსთან და სტრუქტურასთან არის ღრმად დაკავშირებული.

თავი II.

ილია ჭავჭავაძის პოეტური ეპოსი XIX საუკუნის ქართულ ლიტერატურულ კრიტიკაში

ილია ჭავჭავაძის შემოქმედების ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი ნაწილია მისი ეპიკური პოეზია. ილია ლირიკულ და პროზაულ თხზულებებთან ერთად იმთავითვე ქმნის პოეტური ეპოსის ნიმუშებსაც.

„აჩრდილი“ ილიას ერთ-ერთ საპროგრამო ნაწარმოებადაა მიჩნეული. მიუხედავად ამისა, უნდა ითქვას, რომ მეცხრამეტე საუკუნის ქართულ კრიტიკას მაინცდამაინც დიდი ყურადღება არ გამოუვლენია ამ თხზულებისადმი.

დიდად არ ყოფილა კრიტიკისაგან ყურადღებით განებივრებული არც ილიას „რამდენიმე სურათი ანუ ეპიზოდი ყაჩაღის ცხოვრებიდან“. მას ეხება ალექსანდრე ხახანაშვილი რუსულ ენაზე გამოქვეყნებულ წერილში ილიას შემოქმედების შესახებ და ძირითადად ნაწარმოების სიუჟეტის თხრობით იფარგლება. პოემაზე საუბრობს კიბა აბაშიძეც თავის ეტიუდში. იგი ილიას ამ პოემის ღირსებად იმას მიიჩნევს, რომ ავტორმა გაანალიზა ის სოციალური ვითარება, რაც აიძულებდა გლეხს, იარაღისათვის მოეკიდა ხელი.

რაც შეეხება ილიას კიდევ ერთ ადრეულ პოემას „ქართველის დედა“ (იგივე „დედა და შვილი“), არც ის გამხდარა საგანგებო მსჯელობის საგნად მეცხრამეტე საუკუნის ქართულ კრიტიკაში. მას მხოლოდ ზოგადად თუ ასახელებენ ილიას შედევრთა გვერდით.

მეცხრამეტე საუკუნის ქართულმა ლიტერატურულმა კრიტიკამ განსაკუთრებული ყურადღება ილიას პოეტური ეპოსის ორი ნიმუშისადმი „მეფე დიმიტრი თავდადებულისა“ და „განდევლისადმი“ გამოავლინა.

„მეფე დიმიტრი თავდადებული“ ლიტერატურული კრიტიკის მხრიდან არაერთგვაროვნად იქნა შეფასებული. ილიას პოემა მემარცხენე მიმართულების კრიტიკოსთა უკმაყოფილების საგნად იქცა. ილიას უსაყვედურეს ფეოდალური მონარქიის აპოლოგეტობა, წარსულის იდეალიზაცია, თანამედროვეობის თემატიკისადმი გულგრილობა. გ. თუმანიშვილი, ალ. სარაჯიშვილი და ს. ხუნდაძე მიიჩნევდნენ, რომ მეფე დიმიტრი არ არის მისაბამი და გაუზიარავი სახე, რამდენადაც იგი თავს სწირავს არა საკუთარი ნებით, არამედ სხვათა რჩევის შედეგად. ს. ხუნდაძემ პოემა დაიწუნა ვერსიფიკაციული თვალსაზრისითაც.

„მეფე დიმიტრი თავდადებულის“ შესახებ შექმნილ კრიტიკულ ლიტერატურაში უთუოდ გამორჩეულია გრ. ვოლსკის წერილი, რომელშიც გათვალისწინებული და არგუმენტირებულად გაკრიტიკებულია წინამორბედი კრიტიკოსების მსჯელობა. გრ. ვოლსკიმ შესანიშნავად წარმოაჩინა ილიას მიერ მოწოდებული დრამატიზმის არსი, მეფის შინაგან სამყაროში მიმდინარე ბრძოლა ზნეობრივ მოვალეობასა და სიცოცხლის შენარჩუნების ბუნებრივ ინსტინქტს შორის.

ილია ჭავჭავაძის შემოქმედებაში სრულიად განსაკუთრებული ადგილი უკავია პოემა „განდეგის“. ნაწარმოების გამოქვეყნების დროიდან დღემდე „განდეგის“ შესახებ გამოქვეყნდა ასობით სამეცნიერო ნაშრომი თუ ლიტერატურული წერილი. მიუხედავად ამისა, დღემდე პოემის იდეის შესახებ დიამეტრულად საპირისპირო მოსაზრებები არსებობს. აღნიშნულის გათვალისწინებით კიდევ უფრო საინტერესოა, თუ როგორი იყო ილიას თანამედროვე სალიტერატურო კრიტიკის გამოხმაურება „განდეგისზე“, რა მომენტებზე გაამახვილეს ყურადღება ილიას თანამედროვე კრიტიკოსებმა.

ეს ნაწარმოები კრიტიკოსთა მიერ ილიას შემოქმედებაში ახალი ეტაპის დასაწყისად იქნა მიჩნეული. ქართული კრიტიკა ერთგვარად დააბნია ტენდენციის განსახიერების იმ ფორმამ, რომელსაც ვხვდებით „განდეგისში“ და ამიტომაც იგი შეცდომით მიჩნეულ იქნა „უტენდენციო“ ნაწარმოებად (დ. კეზელი,

ბოსლეველი). ილიას უსაყვედურეს თანამედროვეობის პრობლემებისაგან დისტანცირება და განდევილი ბერის „უსაგნო ცხოვრების“ აპოლოგია. მეცხრამეტე საუკუნეში „განდევლის“ შესახებ შექმნილ ლიტერატურაში სრულიად გამორჩეულია ახალგაზრდა კრიტიკოსის კიტა აბაშიძის ნარკვევი. მან „განდევილი“ ევროპული მწერლობის სხვა თხზულებებთან (ე. ზოლას „აბე მურეს შეცოდება“, გ. ფლობერის „წმინდა ანტონის ცდუნებანი“, მ. ლერმონტოვის „მწირი“) კავშირში განიხილა და ამგვარად საფუძველი დაუდო „განდევლის“ კომპარატივისტულ კვლევას. „განდევლის“ პრობლემატიკის კიტა აბაშიძისეული ხედავს და ახსნა, შეიძლება ითქვას, ათწლეულების განმავლობაში იყო გაბატონებული ჩვენს ლიტერატურათმცოდნეობაში.

თავი III.

ილია ჭავჭავაძის პროზა XIX საუკუნის ქართულ ლიტერატურულ კრიტიკაში

ილია ჭავჭავაძის შემოქმედების ყველაზე მნიშვნელოვან ნაწილად მისი პროზაა მიჩნეული. ილიას მხატვრული ოსტატობაც, შეიძლება ითქვას, ყველაზე თვალნათლივ მის პროზაულ თხზულებებში გამოვლინდა. ქართული ყოფიდან ამოზრდილ თავის მოთხრობებში მწერალი ქართული პროზის ნოვატორად და რეფორმატორად მოგვევლინა. ლიტერატურულმა კრიტიკამ ილიას პროზას იმთავითვე მაღალი შეფასება მისცა. თუმცა ცალკეული კრიტიკული შენიშვნებიც გამოითქვა მისი მოთხრობების ირგვლივ.

„მგზავრის წერილები“ ილიას პირველი დასრულებული მოთხრობაა, რომელიც 1861 წელს არის შექმნილი. იგი ილია ჭავჭავაძის საპროგრამო ნაწარმოებადაა მიჩნეული, რამდენადაც მასში თავის იჩენს ის თემები, ის მოტივები, რომლებიც შემდგომ გაშლასა და საგანგებო დამუშავებას ჰპოვებს ილიას სხვა

თხზულებებში. „მგზავრის წერილები“ მეცხრამეტე საუკუნეში განსაკუთრებული კრიტიკული რეფლექსიის ობიექტად არ ქცეულა. მას მხოლოდ ზედაპირულად თუ ეხებიან ილიას პროზაზე მსჯელობისას.

„გლახის ნაამბობის“ შესახებ ყველაზე თანმიმდევრული მსჯელობა ნიკო ნიკოლაძის წერილშია წარმოდგენილი. ნიკო ნიკოლაძის ნარკვევი სადღეისოდაც სახელმძღვანელო მნიშვნელობისაა არაერთი თვალსაზრისით. ნ. ნიკოლაძემ მოახერხა ფართო ჭრილში განეხილა ნაწარმოები და წარმოეჩინა მისი გარკვეული უპირატესობა 50-იანი წლების რუსული მწერლობის ზოგიერთ ნიმუშთან მიმართებით. ძალზე მნიშვნელოვნად გვეჩვენება აგრეთვე კიტა აბაშიძის დაკვირვება „გლახის ნაამბობის“ ერთ პერსონაჟზე, – დათიკოზე, რომელიც კრიტიკოსს სამართლიანად მიაჩნია ქართულ ლიტერატურაში შემდეგ გამოჩენილი არაერთი მხატვრული სახის არქექტიპად.

„კაცია-ადამიანი?!“ ილია ჭავჭავაძის სატირული პროზის შედეგია. ამ თხზულებაში ილიამ ანალიზის საგნად გაიხადა ქართველი კაცის ყოველდღიური ყოფა და შექმნა უკვდავი ტიპები, როგორც მთავარი, ასევე მეორეხარისხოვანი პერსონაჟების სახით.

მეცხრამეტე საუკუნის ქართულ კრიტიკაში სწორედ „კაცია ადამიანის“ საფუძველზე წამოიჭრა გოგოლის შემოქმედებასთან ილიას მიმართების საკითხი. მიუხედავად იმისა, რომ მაგ., ალექსანდრე ცაგარლის მოსაზრებებში (გოგოლის გავლენასთან დაკავშირებით) ბევრია სადავო, ფაქტია, რომ სწორედ მან მისცა ბიძგი შემდგომი დროის ლიტერატურათმცოდნეობას, რომ ნაყოფიერი მსჯელობა გაშლილიყო გოგოლისებურზე ქართულ ლიტერატურაში.

„სარჩობელაზედ“ – ილია ჭავჭავაძის პროზის ერთ-ერთი შედეგია, რომელშიც უმწვავესადაა დასმული ზოგადსაკაცობრიო საკითხი საზოგადოებისა და მისი ცალკეული წევრის ურთიერთობისა, დანაშაულისა და სასჯელისა. ილია ჭავჭავაძემ დამაჯერებლად გვიჩვენა საზოგადოებრივი გულგრილობის შედეგები, თუ როგორ აყალიბებს საზოგადოება პიროვნებას

დამნაშავედ, შემდეგ კი აუღელვებლად სჯის მას სიკვდილით. აღსანიშნავია ის ფაქტი, რომ ამ მოთხრობისადმი სალიტერატურო კრიტიკას თავის დროზე სათანადო ყურადღება არ გამოუჩენია. მას მხოლოდ თუ ასახელებენ ილიას ნაწარმოებთა გვერდით. კიტა აბაშიძე ამ თხზულებას „წვრილმან მოთხრობად“ მოიხსენიებს.

ილიას თხზულებათაგან მეცხრამეტე საუკუნის ქართული ლიტერატურული კრიტიკის მხრიდან ყველაზე დიდი ინტერესი „ოთარაანთ ქვრიმა“ დაიმსახურა. მემარცხენე კრიტიკოსები აშკარა ანტიპათიით შეხედნენ სოციალურ ფენათა კონსოლიდაციის ილიასეულ იდეას. კრიტიკოსთა ძირითადი შენიშვნები ეხებოდა ნაწარმოების დასათაურებას, ცალკეულ პერსონაჟთა სქემატურობას და ზოგიერთი მონაკვეთის არასათანადო მხატვრულ მოტივირებას. მართალია, ეს შენიშვნები უმრავლეს შემთხვევაში არ არის სამართლიანი, თუმცა საყურადღებო და ანგარიშგასაწევია იმ თვალსაზრისით, რომ გვითვალსაჩინოებს ილიას შემოქმედებისადმი ქართული ლიტერატურულ-საზოგადოებრივი აზროვნების მიმართების თავისებურებებს და ზოგად წარმოდგენას გვიქმნის იმდროინდელი ქართული კრიტიკის საერთო დონესა და მიზანდასახულობაზე. „ოთარაანთ ქვრივის“ შესახებ გამოქვეყნებული წერილებიდან უდავოდ გამორჩეულია ახალგაზრდა ლიტერატორის სტეფანე ჭრელაშვილის პუბლიკაცია, რომელიც უპირისპირდება მისი წინამორბედი კრიტიკოსების შეფასებებს და რომელშიც სადღეისოდაც საგულისხმო არაერთი დაკვირვება წარმოდგენილი; აგრეთვე კიტა აბაშიძის ვრცელი ეტიუდი, რომელშიც, მიუხედავად ზოგიერთი სადავო დებულებისა, ბრწყინვალეაა წარმოჩენილი, რომ ნაწარმოები მხოლოდ სოციალურ ფენათა შორის ჩატეხილ ხიდზე კი არ მოგვითხრობს, არამედ აქ დასმულია უზოგადესი პრობლემა ადამიანთა შორის ურთიერთგაუგებრობის, ადამიანის მარტოობისა და ამ აზრით, ეს ნაწარმოები ილიას პროზისა და საერთოდ ქართული მწერლობის შედეგად გვევლინება.

თავი IV

ილიას „სამი ღვთაებრივი საუნჯე“ და პოსტსაბჭოთა ქართული ლიტერატურათმცოდნეობა

ილიასმცოდნეობის ერთ-ერთი საკვანძო პრობლემაა ილია ჭავჭავაძის მსოფლმხედველობის საკითხი. აღნიშნულ თემას მწერლის თანამედროვე სალიტერატურო კრიტიკაში მხოლოდ ირიბად და ფრაგმენტულად თუ ეხებიან. მომდევნო პერიოდში, საბჭოთა ეპოქაში, ილიას მსოფლმხედველობის კვლევამ უაღრესად ტენდენციური ხასიათი შეიძინა. ვითარების გამოსწორების საფუძველი თითქოს უნდა შექმნილიყო პოსტსაბჭოთა ქართულ ლიტერატურათმცოდნეობაში. სამართლიანობა მოითხოვს ითქვას, რომ ამ მხრივ გარკვეული სამუშაოები შესრულდა კიდევ, თუმცა ილიას ნააზრვის იდეოლოგიზების მცდელობები პოსტსაბჭოთა საქართველოშიც გრძელდება.

პოსტსაბჭოთა სინამდვილეში ქართველ ინტელექტუალთა ნაწილში თავი იჩინა მისწრაფებამ ილიასეული ფორმულის „მამული, ენა, სარწმუნოება“ დამცრობისაკენ, მისი შემთხვევით ფრაზად გამოცხადებისაკენ. დღესდღეობით ნეოლიბერალური იდეოლოგიის კრიტიკოსები აღნიშნავენ, თითქოს ილიას აღარსად გაუმეორებია ეს სიტყვები და მოღვაწეობის შემდეგ ეტაპზე მან დაკარგა სახელმძღვანელო მნიშვნელობა ილიასათვის.

სინამდვილეში ფორმულა „მამული, ენა, სარწმუნოება“ ჩნდება არა ილიას ერთ-ერთი რიგით პუბლიკაციაში, არამედ მის საპროგრამო წერილში, რომლითაც ჭაბუკი ილია წარდგა ქართველი საზოგადოების წინაშე. რაც შეეხება იმას, რომ სარწმუნოებრივი ფაქტორი ილიამ უკან გადაწია იმ პუბლიკაციებში, რომლებიც აჭარის საქართველოსთვის დაბრუნებას ეხება, ეს სრულიად გასაგები მოვლენაა. ასეთ დროს სარწმუნოებრივი ასპექტის წინ წამოწევა, მისი გამიზეზება, ცხადია, შეიქმნებოდა

დამაბრკოლებელ ფაქტორად მუსლიმ ქართველებთან ურთიერთობაში და ეს შესანიშნავად ჰქონდა გაცნობიერებული არა მარტო ილიას, არამედ იმ დროის ღირსეულ სასულიერო პირებსაც. შემდგომ პუბლიკაციებში (მაგ., წერილში „ქართველი ერი და ღვაწლი წმინდა ნინოსი“) ილია კვლავ დაუბრუნდა სარწმუნოებას, როგორც ერის სულიერ-ზნეობრივი და მოქალაქეობრივი მთლიანობის განმაპირობებელ ერთ უმთავრეს ფაქტორს და წარმოაჩინა მამულის, ენისა და სარწმუნოების საერთო, ფუნდამენტური მნიშვნელობა ქართველი ერის კონსოლიდაციისათვის.

დასკვნა

მეცხრამეტე საუკუნის ქართულ ლიტერატურულ კრიტიკაში ილიას ლირიკის ირგვლივ ორი ძირითადი თვალსაზრისი გამოიკვეთა. ერთი მათგანის მიხედვით, ილიას პოეზია მოკლებული იყო ჭეშმარიტ ლირიკულობას, რისი მიზეზიც გალხდათ მისი ლირიკის ზედმეტად მჭევრმეტყველური ხასიათი (ამ მოსაზრებას სხვადასხვა ფორმით გამოთქვამენ ანტონ ფურცელაძე, აკაკი წერეთელი, ნიკო ნიკოლაძე), არამუსიკალურობა, ფორმოზრივი დაუხვეწაობა, რიტმული გაუმართაობა. სამართლიანობა მოითხოვს აღინიშნოს, რომ ილიას პოეზიის ამგვარად შემფასებელთა უმრავლესობა პოლემიკურ დამოკიდებულებაში იყო ავტორთან და ამანაც გარკვეულწილად შეუწყო ხელი ასეთი თვალსაზრისის ჩამოყალიბებას.

მეორე შეხედულების თანახმად, ილია ჭეშმარიტი ლირიკული ტალანტით დაჯილდოებული პოეტი იყო (ამ მოსაზრებას გამოთქვამენ ალ. ცაგარელი, მ. ნასიძე, კ. აბაშიძე), რომელიც რეალიზმის ფუძემდებლად გევევლინება ქართულ პოეზიაში. ამ კრიტიკოსებმა ყურადღება გაამახვილეს ილიას ლირიკის ისეთი მხატვრული თავისებურებების შესახებ, როგორებიცაა: თემატური

მრავალფეროვნება, სიახლოვე ხალხურ პოეზიასთან, პოეტური ფრაზის სიმძლავრე და სხვ. უნდა აღინიშნოს ისიც, რომ როგორც ერთი, ისე მეორე შეხედულების მომხრეების მსჯელობას მომეტებულად მაინც ზოგადი ხასიათი ჰქონდა და შედარებით ნაკლებად იყო ილუსტრირებული კონკრეტული მხატვრული მასალით.

მეცხრამეტე საუკუნის ქართულმა ლიტერატურულმა კრიტიკამ განსაკუთრებული ყურადღება ილიას პოეტური ეპოსის ორი ნიმუშისადმი „მეფე დიმიტრი თავდადებულისა“ და „განდეგილისადმი“ გამოავლინა.

„მეფე დიმიტრი თავდადებული“ ლიტერატურული კრიტიკის მხრიდან არაერთგვაროვნად იქნა შეფასებული. ილიას პოემა მემარცხენე მიმართულების კრიტიკოსთა უკმაყოფილების საგნად იქცა. ილიას უსაყვედურეს ფეოდალური მონარქიის აპოლოგეტობა, წარსულის იდეალიზაცია, თანამედროვეობის თემატიკისადმი გულგრილობა. კრიტიკოსები მიიჩნევდნენ, რომ მეფე დიმიტრი არ არის მისაბამი და გაუზნარავი სახე, რამდენადაც იგი თავს სწირავს არა საკუთარი ნებით, არამედ სხვათა რჩევის შედეგად.

„მეფე დიმიტრი თავდადებულის“ შესახებ შექმნილ კრიტიკულ ლიტერატურაში უთუოდ გამორჩეულია გრ. ვოლსკის წერილი, რომელშიც გათვალისწინებული და არგუმენტირებულად გაკრიტიკებულია წინამორბედი კრიტიკოსების მსჯელობა. გრ. ვოლსკიმ შესანიშნავად წარმოაჩინა ილიას მიერ მოწოდებული დრამატიზმის არსი, მეფის შინაგან სამყაროში მიმდინარე ბრძოლა ზნეობრივ მოვალეობასა და სიცოცხლის შენარჩუნების ბუნებრივ ინსტინქტს შორის.

ილია ჭავჭავაძის შემოქმედებაში სრულიად განსაკუთრებული ადგილი უკავია პოემა „განდეგილს“. ეს ნაწარმოების კრიტიკოსთა მიერ ილიას შემოქმედებაში ახალი ეტაპის დასაწყისად იქნა მიჩნეული. ქართული კრიტიკა ერთგვარად დააბნია ტენდენციის განსაზიერების იმ ფორმამ, რომელსაც ვხვდებით „განდეგილში“ და ამიტომაც იგი შეცდომით მიჩნეულ იქნა „უტენდენციო“

ნაწარმოებად (დ. კეზელი, ბოსლეველი). მეცხრამეტე საუკუნეში „განდეგილის“ შესახებ შექმნილ ლიტერატურაში სრულიად გამორჩეული ახალგაზრდა კრიტიკოსის კიტა აბაშიძის ნარკვევი. მან „განდეგილი“ ევროპული მწერლობის სხვა თხზულებებთან კავშირში განიხილა და ამგვარად საფუძველი დაუდო „განდეგილის“ კომპარატივისტულ კვლევას.

ლიტერატურულმა კრიტიკამ ილიას პროზას იმთავითვე მაღალი შეფასება მისცა. თუმცა ცალკეული კრიტიკული შენიშვნებიც გამოითქვა მისი მოთხრობების ირგვლივ.

„მგზავრის წერილები“ მეცხრამეტე საუკუნეში განსაკუთრებული კრიტიკული რეფლექსიის ობიექტად არ ქცეულა.

„გლახის ნამბობის“ შესახებ ყველაზე თანმიმდევრული მსჯელობა ნიკო ნიკოლაძის წერილშია წარმოდგენილი. ნიკო ნიკოლაძის ნარკვევი სადღეისოდაც სახელმძღვანელო მნიშვნელობისაა არაერთი თვალსაზრისით. ნ. ნიკოლაძემ მოახერხა ფართო ჭრილში განეხილა ნაწარმოები და წარმოეჩინა მისი გარკვეული უპირატესობა 50-იანი წლების რუსული მწერლობის ზოგიერთ ნიმუშთან მიმართებით.

მეცხრამეტე საუკუნის ქართულ კრიტიკაში „კაცია ადამიანის“ საფუძველზე წამოიჭრა გოგოლის შემოქმედებასთან ილიას მიმართების საკითხი. მიუხედავად იმისა, რომ მაგ., ალექსანდრე ცაგარლის მოსაზრებებში (გოგოლის გავლენასთან დაკავშირებით) ბევრია სადავო, ფაქტია, რომ სწორედ მან მისცა ბიძგი შემდგომი დროის ლიტერატურათმცოდნეობას, რომ ნაყოფიერი მსჯელობა გაშლილიყო გოგოლისებურზე ქართულ ლიტერატურაში.

ილიას თხზულებათაგან მეცხრამეტე საუკუნის ქართული ლიტერატურული კრიტიკის მხრიდან ყველაზე დიდი ინტერესი „ოთარანთ ქვრიმა“ დაიმსახურა. მემარცხენე კრიტიკოსები აშკარა ანტიპათიით შეხედნენ სოციალურ ფენათა კონსოლიდაციის ილიასეულ იდეას. კრიტიკოსთა ძირითადი შენიშვნები ეხებოდა ნაწარმოების დასათაურებას, ცალკეულ პერსონაჟთა სქემატურობას და ზოგიერთი მონაკვეთის არასათანადო მხატვრულ მოტივირებას. მართალია, ეს შენიშვნები უმრავლეს შემთხვევაში არ არის

სამართლიანი, თუმცა საყურადღებო და ანგარიშგასაწევია იმ თვალსაზრისით, რომ გვითვალსაჩინოებს ილიას შემოქმედები-სადმი ქართული ლიტერატურულ-საზოგადოებრივი აზროვნების მიმართების თავისებურებებს და ზოგად წარმოდგენას გვიქმნის იმდროინდელი ქართული კრიტიკის საერთო დონესა და მიზან-დასახულობაზე. „ოთარაანთ ქვრივის“ შესახებ გამოქვეყნებული წერილებიდან უდავოდ გამორჩეულია ახალგაზრდა ლიტერატორის სტეფანე ჭრელაშვილის პუბლიკაცია, რომელიც უპირისპირდება მისი წინამორბედი კრიტიკოსების შეფასებებს და რომელშიც სადღეისოდაც საგულისხმო არაერთი დაკვირვება წარმოდგენილი; აგრეთვე კიტა აბაშიძის ვრცელი ეტიუდი, რომელშიც, მიუხედავად ზოგიერთი სადავო დებულებისა, ბრწყინვალეაა წარმოჩენილი, რომ ნაწარმოები მხოლოდ სოციალურ ფენათა შორის ჩატეხილ ხიდზე კი არ მოგვითხრობს, არამედ აქ დასმულია უზოგადესი პრობლემა ადამიანთა შორის ურთიერთგაუცხოებისა.

ილიასმცოდნეობის საკვანძო პრობლემაა ილია ჭავჭავაძის მსოფლმხედველობის საკითხი. აღნიშნულ თემას მწერლის თანამედროვე სალიტერატურო კრიტიკაში მხოლოდ ირიბად და ფრაგმენტულად თუ ეხებიან. მომდევნო პერიოდში, საბჭოთა ეპოქაში, ილიას მსოფლმხედველობის კვლევამ უაღრესად ტენდენციური ხასიათი შეიძინა. პოსტსაბჭოთა სინამდვილეში ქართველ ინტელექტუალთა ნაწილში კი თავი იჩინა მისწრაფებამ ილიასეული ფორმულის „მამული, ენა, სარწმუნოება“ დამცრობისაკენ, მისი შემთხვევით ფრაზად გამოცხადებისაკენ. დღესდღეობით ნეოლიბერალური იდეოლოგიის კრიტიკოსები აღნიშნავენ, თითქოს ილიას აღარსად გაუმეორებია ეს სიტყვები და მოღვაწეობის შემდეგ ეტაპზე მან დაკარგა სახელმძღვანელო მნიშვნელობა ილიასათვის.

სინამდვილეში ფორმულა „მამული, ენა, სარწმუნოება“ ჩნდება არა ილიას ერთ-ერთი რიგით პუბლიკაციაში, არამედ მის საპროგრამო წერილში, რომლითაც ჭაბუკი ილია წარდგა ქართველი საზოგადოების წინაშე. რაც შეეხება იმას, რომ სარწმუ-

ნოებრივი ფაქტორი ილიამ უკან გადაწია იმ პუბლიკაციებში, რომლებიც აჭარის საქართველოსთვის დაბრუნებას ეხება, ეს სრულიად გასაგები მოვლენაა. ასეთ დროს სარწმუნოებრივი ასპექტის წინ წამოწევა, ცხადია, შეიქმნებოდა დამაბრკოლებელ ფაქტორად მუსლიმ ქართველებთან უერთიერთობაში და ეს შესანიშნავად ჰქონდა გაცნობიერებული არა მარტო ილიას, არამედ იმ დროის ღირსეულ სასულიერო პირებსაც. შემდგომ პუბლიკაციებში ილია კვლავ დაუბრუნდა სარწმუნოებას, როგორც ერის სულიერ-ზნეობრივი და მოქალაქეობრივი მთლიანობის განმაპირობებელ უმთავრეს ფაქტორს და წარმოაჩინა მამულის, ენისა და სარწმუნოების საერთო, ფუნდამენტური მნიშვნელობა ქართველი ერის კონსოლიდაციისათვის.

დისერტაციის თემასთან დაკავშირებული პუბლიკაციები:

1. **სოსლან სურმანიძე**, ნიკო ნიკოლაძე – ილია ჭავჭავაძის პროზის კრიტიკოსი, ჟურნ. „ქართველოლოგიის აქტუალური პრობლემები“ 2018, VII, თბილისი, 2018, გვ. 145-151.

2. **სოსლან სურმანიძე**, ილია ჭავჭავაძის „ოთარაანთ ქვრივი და ქართული ლიტერატურული კრიტიკა“, სამეცნიერო რეფერირებადი ჟურნალი „ენა და კულტურა“, 2019, # 21, ქუთაისი, გვ. 118-127.

3. **სოსლან სურმანიძე**, ილია ჭავჭავაძის პროზის პირველი კრიტიკოსები, თანამედროვე ინტერდისციპლინარიზმი და ჰუმანიტარული აზროვნება, სამეცნიერო კონფერენციის მასალები, ქუთაისი, 2020 (იბეჭდება).

**St. Andrew the First-called Georgian
University of the Patriarchate of Georgia**
The School of Humanities and Law
Doctoral-Educational Program Philology

With the right of manuscript

Soslan Surmanidze

**Ilia Chavchavadze in Georgian Literary
Criticism**

Dissertation Abstract

Submitted for Doctoral degree in Philology

0232.1.3 Philology

Tbilisi

2020

The dissertation thesis has been conducted at the School of Humanities and Law of St. Andrew the First-called Georgian University of the Patriarchate of Georgia.

Academic Supervisor: **Levan Beburishvili,**

Doctor of philology

Official Assessors: 1. **Nino Mamardashvili,**

Doctor of philology

2. **Natia Sikharulidze,**

Doctor of philology.

The dissertation will be defended at 21 on may 2020 at 16-00 o'clock.

the dissertation commission session of the philology section of the dissertation board of the Faculty of Humanities and Law at St. Andrew the First-Called Georgian University of the Patriarchate of Georgia.

Due to the state of emergency, the defense of the dissertation thesis will be held online. Involvement in the process of public defense of the dissertation thesis is available via the following link: <https://zoom.us/j/8978585107>

The dissertation thesis is available at the Scientific Library of St. Andrew the First-called Georgian University of the Patriarchate of Georgia.

The dissertation abstract was distributed on „5“ may, 2020.

Scientific Secretary of the Philology section of the Dissertation Board:

Doctor of Philology,

Nino Mamardashvili

General description of the dissertation

Relevance of the topic

Creating more complete image about Ilia Chavchavadze's works has been a constant challenge for Georgian literary studies. Nowadays, the topicality of this challenge is conditioned by the fact, that in our reality, the field of philology has been ideologized for decades and lots of incorrect and arguable opinions have been established by inertia in Georgian literary studies so far including the field of researching the works by Ilia Chavchavadze. Studying Ilia Chavchavadze's works has reached a new level in post-Soviet Georgian reality; Ilia Studies has been established as an independent discipline of Kartvelology. At present, one of its goals is to create the whole image of the field history, clarify the reception of Ilia Chavchavadze's works in literary criticism of his time and after. In this term, certain works have been already done in Georgian literary studies. In 1957-58, chrestomathy "Ilia Chavchavadze in Georgian literary criticism" (introduction letter and notes were added and combined by I. Botsvadze) was issued in two volumes assembling materials about Ilia's works published until 1917. The first volume of the chrestomathy includes an extensive essay by Ioseb Botsvadze, which was published as a separate book in 1977.

Certain works by Georgian literature critics refer to the attitude of Georgian criticism of that time toward Ilia's works, although, plenty of issues still need to be clarified and specially studied. It must be also mentioned, that after the publication of the two-volume chrestomathy by Ioseb Botsvadze, a number of new materials appeared and I. Botsvadze's monographic research can't meet the standards of contemporary literary studies any more due to ideological points of view.

In this case, for sure, there is a necessity to create a paper based on the analysis of published materials about Ilia Chavchavadze's works, which presents the history of Georgian literary-social attitude toward the phenomenon of Ilia Chavchavadze, basic tendencies of Georgian

criticism, contribution of each critic in terms of studying certain sides of Ilia's works.

Research goal and objectives

Research goal is to create a paper, which will present evolutionary character of the attitude of Georgian criticism toward Ilia Chavchavadze from the contemporary perspective of the development of literature studies.

We think this type of research gets more valuable, because (as noted in relative theoretical literature) considering critical evaluations by the critics of the writer's time helps us to understand Ilia's works in a deeper way, because some nuances and implications of the texts are much more understandable for the said critics than for the readers from further generations. Complete studying of this topic, of course, is not possible by one person and it requires multi-year studies by a team of researchers. Of course, it's not our goal to process all the materials regarding Ilia's works which have been created so far. The goal of our thesis is more concrete. This paper aims at studying the reception of Ilia Chavchavadze's lyrics, poetic epos and prose in the XIX c. Georgian literary criticism and also analyzing one of too important aspects of Ilia's works in the post-Soviet Georgian literary studies.

Scientific novelty of the paper

Scientific innovation of the research is that, it studies and analyzes in a complex way the reception of Ilia Chavchavadze's works in the 19th c. Georgian literary criticism and also analyzes one aspect of Ilia's works in the post-Soviet Georgian literary studies. There are highlighted those main, basic accents, which were revealed in the 19th c. critical literature written about Ilia's works. Based on the mentioned materials, general peculiarities of the 19th c. Georgian literary criticism, its tendencies and different methodological approaches by critics are also presented. Positive and negative sides of opinions by certain critics,

conditional reasons and their importance for the further development of studying Ilia Chavchavadze's works are evaluated from the contemporary perspective of the development of literature studies.

Theoretical and methodological foundations of research

The paper is accomplished in accordance with the approach of complex literary studies. During studying we applied for historicism, comparativistic methods and theoretical experience of receptive aesthetics.

Theoretical and practical values of the research

Theoretical and practical values of the research are determined by the fact, that it can help researchers, PhD and master students interested in Ilia Chavchavadze's works, Georgian literary criticism and history of Georgian public thinking. Ilia Studies is delivered as a separate course in higher educational institutions of Georgia. This paper can be used as one of additional teaching materials for students.

Thesis volume and structure

The thesis combines 159 printed pages and includes an introduction, 4 chapters and a conclusion. The thesis also includes bibliography and an annotation in Georgian and English languages.

The main content of the paper

Introduction

The thesis introduction briefly describes research goals and objectives, theoretical and practical importance of the paper, history of the topic studying and scientific innovation of the research.

Chapter I.

Ilia Chavchavadze's lyrics in the XIX c. Georgian literary criticism

The first evaluator of Ilia Chavchavadze's lyrics was a famous Georgian critic from the 50ies, Nikoloz Berdnisvili, who evaluated Ilia's poem "The Bird" as a composition with amazing description of nature expressed with poetic lightness. The first critical evaluations about Ilia Chavchavadze's poetry appeared in literary polemics about one of Ilia's program letter "A couple of words upon the translation of Kozlov's "Insane" by the Prince Revaz Eristavi son of Shalva. It's true, that these opinions wear a polemic look and in some cases critics are subjective, but consideration of their opinions is very important for the history of Ilia Studies, because within this polemic, there was highlighted an opinion about the nature of Ilia's lyrical poetry, which had been dominated in our literary studies for a long time.

Barbare Jorjadze, Giorgi Baratashvili, Anton Purtseladze pointed on some disadvantages of Ilia's poetry. Barbare Jorjadze focused on examples of word contractions and distortion in Ilia's poetry. Giorgi Baratashvili specially noted about diseuphony of Ilia's poems. And Anton Purtseladze complained about exaggerated rhetorical nature of Ilia's lyrics. It must be also mentioned, that Anton Purtseladze appears not consecutive while evaluating Ilia's lyrics and his discussions are full of contradictions. Anton Purtseladze states, that Ilia suffers from lack of God given poetry skills and tries all his best to compensate it, which

needs to be appreciated. One of the first evaluator of Ilia Chvchavadze's poetry was Akaki Tsereteli. He recognized Ilia as a poetic heir of Nikoloz Baratashvili. Although he dislikes the artistic form of Ilia's lyrics (Akaki agrees with Anton Purtseladze's opinion about "unnaturalness" of Ilia's poems), Akaki Tsereteli thinks that he deserves sitting on Baratashvili's throne due to national problematic of his works. Akaki Tsereteli underlines narrow individual nature of old Georgian lyrics and highlights national importance of Ilia's poetry on the said background. Akaki Tsereteli draws special attention to a certain specificity of Ilia's lyrics. In particular, Ilia often appears as an alternator for his lyrical characters. Akaki also mentions about rhythmical disorder of Ilia's poems and lack of rhythm. Despite that, Akaki Tsereteli names Ilia next to Rustaveli and Baratashvili, which obviously means that Ilia's poetry was highly evaluated by Akaki, although he was against the artistic form of Ilia's lyrics

Aleksandre Tsagareli finds Ilia as a person gifted with true poetry skills and as he mentions, it had been revealed since his youth. Al. Tsagareli states that labor is not the only thing to become a successful poet, but also natural abilities. He considers Ilia as a God-blessed creator. Al. Tsagareli contradicts with his predecessor critics' (B. Jorjadze, A. Purtseladze, G. Baratashvili, A. Tsereteli) opinions about Ilia, that he has lack of natural skills to be a lyrical poet and creates poems by force. In Al. Tsagareli's opinion, Ilia's poems are distinguished by artistic simplicity and immediacy of impressions, linguistic lightness, not tensed development of lyrical plot and folk language. Critic believes that the ability of expressing different topics with different artistic perspectives, strong poetic phrases and energy are features of Ilia's poetic skills. The said peculiarities of Ilia's works will be properly studied. Although Al. Tsagareli points on some defects of artistic forms of Ilia's lyrics (versification disorder, Russian calques), his letters are distinguished from the other publications of that time.

Niko Nikoladze also appears not consecutive while evaluating Ilia's lyrics. At first, he gave high evaluation to his lyrics, placed him beside Nikoloz Baratashvili, accentuated on natural folk language of Ilia's poetry and in general, his closeness to folklore, from which Ilia inherited the best traditions, but in early 80ies, Niko Nikoladze

developed different point of view about Ilia's lyrics. He stated that Ilia's poems are saturated with "a lot of sweat and rhetoric" and they are not naturally impressed in readers' minds by themselves. They are difficult to memorize, even while specially studied. Silovan Khundadze published an extent essay full of critical notes about Ilia's poetry. According to Silovan Khundadze's letter, there are several aspects showing Ilia's weakness as a lyricist:

- 1) Diseuphony of rhythms;
- 2) Using dialectical forms;
- 3) Contraction of grammatical case signs and clumsy shortening of words;
- 4) Censorship violation in poems;
- 5) Using sharp lexical units, which have negative influence on euphony;
- 6) Paronomasia.

Two basic points of view about Ilia Chavchavadze's poetry were outlined in the Georgian literary criticism of the 19th century. One of them was about Ilia Chavchavadze's poetry, having lack of true lyricism due to exaggerated rhetorical character of his lyrics (this point of view is stated in various forms by Anton Purtseladze, Akaki Tsereteli, Niko Nikoladze), no musicality, not fined forms, rhythmic disorder. It must be fairly mentioned, that majority of those critics, who shared the above-mentioned view, were in a polemical situation with Ilia and it somehow promoted to establish this sort of view.

According to the other point of view, Ilia was a poet gifted with true lyrical skills (this opinion belongs to Al. Tsagareli, M. Nasidze, K. Abashidze), who appears as a founder of realism in Georgian poetry. These critics accentuated on Ilia's artistic peculiarities, such as: thematic diversity, closeness to folk poetry, strong poetic phrases, etc. It is noteworthy, that the discussions of the followers of both parties were very general and less illustrated with concrete artistic materials.

The topic about the character of Ilia's poetry used to be a subject of controversy among literary critics during years and it was finally properly studied by Prof. Lado Minashvili in his fundamental monograph "Ilia Chavchavadze" (Tbilisi, 1995). The researcher presented that the main sign for the lyricism of the composition is inner

excitement. Lyricism is a poetic style distinguished with excitement and Ilia's poetry meets this requirement in a proper way. While evaluating the artistic values of poems by Ilia Chavchavadze and checking their true lyricism, of course, these poems must be described from the standpoint of excitement and emotional tension. L. Minashvili persuasively shows that Ilia is not a type of an objectivist artist, he all the time tries to show his own attitude toward subjects and events, that's why his works are marked with excitement.

Researcher drew special attention to the eloquence of Ilia's lyrics and focused on Ilia's habit to raise a personified lyrical subject up to its level.

One of main complaints by the 19th century Georgian critics toward Ilia's lyrics is rhythmical disorder, mixture of high and low verses. This fact was properly explained by a famous Georgian versification researcher, Teimuraz Doiashvili. He persuasively confirmed that rhythmical variations in Ilia's lyrics always wear deep artistic functions and two different types of intonations in one composition are tightly connected with its content and structure.

Chapter II

Ilia Chavchavadze's poetic epos in the XIX c. Georgian literary criticism

One of important parts of Ilia Chavchavadze's works is his epic poetry. Together with lyrical and prosaic stories, Ilia also creates pieces of poetic epos.

"The Ghost" is considered to be one of Ilia's program composition. The first version of the said composition was finished in 1859 by the Author, but he couldn't publish it incomplete. Only a passage was published in "Tsikari" journal. The final full version was published in 1881. It is noteworthy, that the Georgian literary criticism of the 19th c. hadn't paid much attention to this composition.

"Several Episodes from the Life of Kako the Robber" by Ilia was not favored by critics too. Aleksandre Khakhanashvili published a letter in Russian about Ilia's works, where he mentioned the said composition,

but mostly referred to plot telling. Kita Abashidze also talks over the poem in his etude. He highlighted the fact, that by this poem Ilia analyzed the social state, which forced peasants to take weapons in their hands.

As for Ilia's earlier poem "the Mother of Georgians", either it became the subject of discussions in Georgian literary criticism of the 19th century. Aleksandre Khakhanashvili mentions about it in general in the said letter.

Special attention, by the 19th c. Georgian literary criticism, was given to two examples of Ilia's poetic epos - "The King Demetrius the Devoted" and "The Hermit".

"The King Demetrius the Devoted" was evaluated in various ways by the critics. Ilia's poem became the subject of dispute for left-handed critics. Ilia was reprimanded of being an apologist for feudal monarchy, indifferent about modern thematic and past idealizing. G. Tumanishvili, Al. Sarajishvili and S. Khundadze believed that Demetrius is not a character to follow, as he sacrifices himself not according to his will, but the others' advice. S. Khundadze rejected the poem because of its versification. Gr. Volsky's essay among the other critical literature about "The King Demetrius the Devoted" is the most distinguished one, as it analyzes and criticizes the discussions by predecessor critics in an argumented way. Gr. Volsky perfectly presented the content of Ilia's dramatism, battles between moral responsibilities and natural instinct of survival occurring in the inner world of the king.

"The Hermit" takes a very special place in Ilia Chavchavadze's works. Hundreds of scientific works and literary essays have been published about "the Hermit" so far. Nevertheless, there are no diametrically opposite opinions about this poem till today. Counting this, it appears more interesting, how the critics of Ilia's time reacted on "The Hermit" and what moments they focused on.

The critics consider this composition to be the beginning of a new stage in Ilia's works. Georgian criticism was confused about a personification form of the tendency in "The Hermit" and that's why it was counted as an "unconventional" composition by mistake. Ilia was reprimanded of being far away from modern problems and apology of the monk's "in vain life". Kita Abashidze's essay is completely

distinguished among the literature created about “The Hermit” in the 19th century. It’s fair to say, that among the 19th c critics, Kita Abashidze appears the most closest to the main essence of the poem. He discussed “The Hermit” (The Sin of Father Mouret by Emile Zola, The Temptation of Saint Anthony by G. Flaubert, The Novice by M. Lermontov) in connection with other compositions by European writers and gave the foundation for comparativistic research of “The Hermit”.

Chapter III

Ilia Chavchavadze’s prose in the XIX c.

Georgian literary criticism

The most important part of Ilia’s works is his prose. Ilia’s creative mastery is mostly revealed in his prosaic compositions. The writer appears as an innovator and a reformer of Georgian prose in his novels emerged from Georgian lifestyle. As noted, Ilia’s prose was highly evaluated by Georgian literary criticism, but some critical notes were expressed too about his novels.

“The Letters of a Traveler“ is Ilia’s first complete novel, created in 1861. It is recognized as Ilia’s first program composition. It accumulates the themes and motives, which were later extended and processed in other works of Ilia.

The most consecutive discussion about "The Story of a Beggar" belongs to Niko Nikoladze. This publication represents a guide for various reasons till today. Nikoladze managed to discuss the composition in a wide cut and showed its certain advantages compared to some examples of Russian literature of the 50-60ies. Kita Abashidze’s findings about Datiko, one of the characters of "The Story of a Beggar" is also very interesting as he considers this character as an archetype of a number of other characters appeared after him in literature.

“Is a Man a Human?!” is a masterpiece of Ilia’s satiric prose. At first, it was published in “Sakartvelos Moambe” journal and later issued as a book in Petersburg, 1869.

In this novel, Ilia Chavchavadze took a daily life of a Georgian man as a subject of analysis and created eternal types of main and secondary characters.

On the basis of “Is a Man a Human?!”, in the 19th c. Georgian criticism, there was raised a topic about Ilia’s connection with Gogol’s works. Despite of the fact, that there are many arguable issues in Al. Tsagareli opinions (about Gogol’s influence), it’s clear, that he gave a push to further literary studies to extend fruitful discussions about Gogol in Georgian literature.

“On The Gallows” is another masterpiece of Ilia Chavchavadze’s prose, which painfully presents universal issues about the relationship between society and its certain members, crime and punishment. Ilia Chavchavadze clearly showed results of society’s indifferentness, how the society forms a person as a criminal and then punishes him to death without a pity. It must be mentioned, that literary criticism of that time didn’t reacted properly about this novel. It is hardly ever mentioned together with the other works by Ilia. Kita Abashidze considers this composition as a “trifle story”.

Among Ilia’s compositions, "Otarant Widow" gained the biggest interest from the Georgian literary criticism of the 19th century. Left-handed critics expressed a big antipathy to Ilia’s idea about the consolidation of social levels. Most of remarks by the critics referred to the title of the story, schematic of certain characters and not proper artistic motivation of some passages. Obviously, these remarks in most cases are not fair, but it is worth of noting, that they show the peculiarities of Georgian literary-social attitude toward Ilia’s works and get a certain view of general state and intention of Georgian criticism of that time.

Among the essays published about "Otarant Widow”, the most remarkable one is by a young literator, Stefane Chrelashvili, who is against his predecessor critics’ opinions and presents a number of observations important till today. In addition, Kita Abashidze’s extent etude, despite some arguable views, brilliantly highlights that the composition is not only about a broken bridge between social layers, but also represents the most common problem of misunderstanding and

loneliness among people and that's why, this composition is recognized to be the masterpiece of Ilia's prose and Georgian literature in general.

Chapter IV

“Three Divine Treasures” by Ilia and Post-Soviet Georgian Literary Studies

One of key problems of Ilia Studies is an issue of Ilia's worldview. The said issue is indirectly or even fragmentarily mentioned by the literary critics of Ilia's time. In the Soviet epoch, studying Ilia's point of views became very trendy. It seemed to be a beginning of getting the situation better in the post-Soviet Georgian literary studies. It is worth of mentioning, that some works had been already done for this purpose, but some attempts to ideologize Ilia's opinions still continues in post-Soviet Georgia.

In post-Soviet reality, some Georgian intellectuals intended to decline Ilia's formulae “Homeland, Language, Religion” and announce it as an accidental phrase. The mentioned authors with neoliberal ideology say that Ilia hadn't repeated these words anymore and they lost their main meaning in other stages of Ilia's works.

In fact, the formulae - “Homeland, Language, Religion” appears not in one of Ilia's publications, but his program letter, by which young Ilia introduced himself to the society. The fact, why Ilia neglected the religious factor later in the publications about getting back Ajara to Georgia, is absolutely clear. In that situation, highlighting the religious aspect would obviously cause problems in establishing relationship with Muslim Georgians and this fact was perfectly realized not only by Ilia, but also respectful religious leaders of that time. In further publications (e. i. “Georgians and St. Nino's Contribution”), Ilia got back again to religion as the most important factor for spiritual-moral and civil unification of the nation and represented common, fundamental significance of homeland, language and religion for the consolidation of Georgian nation.

Conclusion

Two basic points of view about Ilia Chavchavadze's poetry were outlined in the Georgian literary criticism of the 19th century. One of them was about Ilia Chavchavadze's poetry, having lack of true lyricism due to exaggerated rhetorical character of his lyrics (this point of view is stated in various forms by Anton Purtseladze, Akaki Tsereteli, Niko Nikoladze), no musicality, not fined forms, rhythmic disorder. It must be fairly mentioned, that majority of those critics, who shared the above-mentioned view, were in a polemical situation with Ilia and it somehow promoted to establish this sort of view.

According to the other point of view, Ilia was a poet gifted with true lyrical skills (this opinion belongs to Al. Tsagareli, M. Nasidze, K. Abashidze), who appears as a founder of realism in Georgian poetry. These critics accentuated on Ilia's artistic peculiarities, such as: thematic diversity, closeness to folk poetry, strong poetic phrases, etc. It is noteworthy, that the discussions of the followers of both parties were very general and less illustrated with concrete artistic materials.

One of important parts of Ilia Chavchavadze's works is his epic poetry. Together with lyrical and prosaic stories, Ilia also creates pieces of poetic epos.

Special attention, by the 19th c. Georgian literary criticism, was given to two examples of Ilia's poetic epos - "The King Demetrius the Devoted" and "The Hermit".

"The King Demetrius the Devoted" was evaluated in various ways by the critics. Ilia's poem became the subject of dispute for left-handed critics. Ilia was reprimanded of being an apologist for feudal monarchy, indifferent about modern thematic and past idealizing. G. Tumanishvili, Al. Sarajishvili and S. Khundadze believed that Demetrius is not a character to follow, as he sacrifices himself not according to his will, but the others' advice. S. Khundadze rejected the poem because of its versification. Gr. Volsky's essay among the other critical literature about "The King Demetrius the Devoted" is the most distinguished one, as it analyzes and criticizes the discussions by predecessor critics in an argumented way. Gr. Volsky perfectly presented the content of Ilia's

dramatism, battles between moral responsibilities and natural instinct of survival occurring in the inner world of the king.

“The Hermit” takes a very special place in Ilia Chavchavadze’s works. The critics consider this composition to be the beginning of a new stage in Ilia’s works. Georgian criticism was confused about a personification form of the tendency in “The Hermit” and that’s why it was counted as an “unconventional” composition by mistake. Kita Abashidze’s essay is completely distinguished among the literature created about “The Hermit” in the 19th century. It’s fair to say, that among the 19th c critics, Kita Abashidze appears the most closest to the main essence of the poem. He discussed “The Hermit” (The Sin of Father Mouret by Emile Zola, The Temptation of Saint Anthony by G. Flaubert, The Novice by M. Lermontov) in connection with other compositions by European writers and gave the foundation for comparativistic research of “The Hermit”.

The most important part of Ilia’s works is his prose. Ilia’s creative mastery is mostly revealed in his prosaic compositions. The writer appears as an innovator and a reformer of Georgian prose in his novels emerged from Georgian lifestyle. As noted, Ilia’s prose was highly evaluated by Georgian literary criticism, but some critical notes were expressed too about his novels.

The most consecutive discussion about "The Story of a Beggar" belongs to Niko Nikoladze. This publication represents a guide for various reasons till today. Nikoladze managed to discuss the composition in a wide cut and showed its certain advantages compared to some examples of Russian literature of the 50-60ies.

On the basis of “Is a Man a Human?!” , in the 19th c. Georgian criticism, there was raised a topic about Ilia’s connection with Gogol’s works. Despite of the fact, that there are many arguable issues in Al. Tsagareli opinions (about Gogol’s influence), it’s clear, that he gave a push to further literary studies to extend fruitful discussions about Gogol in Georgian literature.

Among Ilia’s compositions, "Otarant Widow" gained the biggest interest from the Georgian literary criticism of the 19th century. Left-handed critics expressed a big antipathy to Ilia’s idea about the consolidation of social levels. Most of remarks by the critics referred to

the title of the story, schematic of certain characters and not proper artistic motivation of some passages. Obviously, these remarks in most cases are not fair, but it is worth of noting, that they show the peculiarities of Georgian literary-social attitude toward Ilia's works and get a certain view of general state and intention of Georgian criticism of that time.

Among the essays published about "Otarant Widow", the most remarkable one is by a young literator, Stefane Chrelashvili, who is against his predecessor critics' opinions and presents a number of observations important till today. In addition, Kita Abashidze's extent etude, despite some arguable views, brilliantly highlights that the composition is not only about a broken bridge between social layers, but also represents the most common problem of misunderstanding and loneliness among people and that's why, this composition is recognized to be the masterpiece of Ilia's prose and Georgian literature in general.

One of key problems of Ilia Studies is an issue of Ilia's worldview. The said issue is indirectly or even fragmentarily mentioned by the literary critics of Ilia's time. In the Soviet epoch, studying Ilia's point of views became very trendy. In post-Soviet reality, some Georgian intellectuals intended to decline Ilia's formulae "Homeland, Language, Religion" and announce it as an accidental phrase. The mentioned authors with neoliberal ideology say that Ilia hadn't repeated these words anymore and they lost their main meaning in other stages of Ilia's works.

In fact, the formulae - "Homeland, Language, Religion" appears not in one of Ilia's publications, but his program letter, by which young Ilia introduced himself to the society. The fact, why Ilia neglected the religious factor later in the publications about getting back Ajara to Georgia, is absolutely clear. In that situation, highlighting the religious aspect would obviously cause problems in establishing relationship with Muslim Georgians and this fact was perfectly realized not only by Ilia, but also respectful religious leaders of that time. In further publications (e. i. "Georgians and St. Nino's Contribution"), Ilia got back again to religion as the most important factor for spiritual-moral and civil unification of the nation and represented common, fundamental

significance of homeland, language and religion for the consolidation of Georgian nation.

List of publications related to the topic of the dissertation:

1. **Soslan Surmanidze**, Niko Nikoladze, Critic of Ilia Chavchavadze's prose, "Actual Problems of Kartvelology" journal, 2018, VII, Tbilisi, 2018, p. 145-151.

2. **Soslan Surmanidze**, "Otarant Widod and Georgian Literary Criticism" by Ilia Chavchavadze, Language and Culture Scientific Peer Reviewed Journal, 2019, # 21, Kutaisi, p. 118-127.

3. **Soslan Surmanidze**, the first critics of Ilia Chavchavadze's prose, contemporary interdisciplinary and humanitarian thinking, scientific conference materials, Kutaisi, 2020, (is being printed).